

A FÖLDBIRTOK SZOCIÁLIS ÉS KULTURÁLIS HIVATÁSÁRÓL

KÜLÖNÖS TEKINTETTEL AZ EGYHÁZI BIRTOKOKRA

A MAI RENDKÍVÜL SÚLYOS IDŐKBEN boldog, boldogtalan foglalkozik birtokpolitikai és a vele szorosan összefüggő szociális kérdésekkel. Sokan két kézzel osztanának fel minden száz vagy ötszáz holdon felüli birtokot, mint teljesen fölösleges, sőt a nemzeti élet szempontjából egyenesen káros valamit. Igazában ezeknek a kérdéseknek boncolása rendkívül kényes s kiszámíthatatlan következményeik miatt veszélyes is lehet.

A trianoni Magyarországon mindenkinek nehéz az élete. A közelmúlt évek súlyos gazdasági válságai figyelmeztettek arra, hogy mind az egész nemzetnek, mind pedig a nemzetet alkotó egyeseknek anyagi, szociális és kulturális helyzete bizonyos mértékig függvénye mezőgazdasági viszonyaink, illetőleg gazdasági életünk alakulásának; hiszen kimondottan agrár állam vagyunk, mégpedig megcsonkítottságunk következtében kivitelre termelő és biztos felvevő piacok nélküli agrár állam. Mivel pedig az európai államok mezőgazdaságilag is autarchikusan rendezkedtek be, a kiviteli államok igen súlyos helyzetbe jutottak, mert termelvényeik elhelyezési lehetősége bizonytalan és ingatag. A magyar gazdasági elemek ezt a bizonytalanságát csak növelik, illetve még biztos felvevő piacok mellett is állandósítják hazánk szélsőséges éghajlati viszonyai. A nyugati biztosabb és az egész termelési időszakban egyenletesebb éghajlatú agrár államokban a természhozamnál ismeretlenek azok az ugrásszerű kilengések, amelyekkel a magyar mezőgazdasági termelésben azonos minőségben megadott előkészítő- és ápolói munka mellett is csaknem minden évben találkozunk, vagy amelyekre legalább is mindig elkészülve kell lennünk. Hogy csak egy-két ilyen szélsőséget említsek, 1932-ben 2700 ezer kat. holdon termett összesen 17.5 millió métermázsa búza, 1933-ban ugyanolyan nagyságú területen 25.5 millió métermázsa; az ingadozás 50%-os. Másik főterményünknel, a tengerinél ugyanilyen volt a helyzet 1931-ben és 1936-ban. 1931-ben a közel 2 millió kat. holdon termett összesen 15 millió métermázsa, 1936-ban pedig 26 millió nemes tengeri. A magyar mezőgazdaságnak ez a két legfontosabb terménye szántó területünknek csaknem 50%-át foglalja le, 4.5 millió kat. holdat, tehát országosan is ezek hozamának ingadozása érezteti a legerősebben hatását. De így vagyunk többi terményeinkkel is.

Egy agrár állam egész életének, állami berendezkedésének csakúgy mint iparának, kereskedelmének, szellemi, erkölcsi és szociális életé-

nek alapja a termőföld és a földdel egybeforr, arra ható, azon mint alapanyagon működő ú. n. termelési tényezők. Ezeknek a termelési tényezőknek jelentős kategóriáját az éghajlati viszonyok alkotják. De önmagukban sem a föld, sem a természeti erők nem elégségesek a termeléshez. Szükség van a gondolkodó, szervező és verejtékező emberre is, aki a kultúra kezdetleges fokán csak szánt, vet és arat és pedig azt és annyit, ami és amennyi az ő és családja kezdetleges szükségleteit kielégíti. A nép szaporodása és az ezt nyomon követő társadalmi munkamegoszlás, az igények megnövekedése magukkal hozzák a fölösleg termelését, a piacra való termelést, ez pedig a rentabilitási számítás, amivel együtt jár a termőföld értékelése és a földtulajdon elve. Agrár államban a népsűrűséggel ha nem is mindig arányban, de föltétlenül vele összefüggően emelkedik a föld értéke, ami aztán a gazdálkodás rentabilitására gyakorol erős hatást és további következményképpen a belterjes gazdálkodáshoz vezet. A belterjes gazdálkodás egyik célja a területegységen minél nagyobb terméshozam, illetve — az értékesítési viszonyokat is figyelembe véve — azonos viszonyok között a területegységen minél nagyobb jövedelem. A gazdasági üzem belterjes vezetéséhez, legyen az kis-, közép- vagy nagyüzem, már nem elegendő a fizikai munka, ott már előtérbe lép a tőke és a szellemi munka, és pedig mindkettő annál fokozottabb mértékben, minél intenzívebb a gazdasági üzem mindkét síkon.

A béke boldog éveiben hazánkban 1 km² területre 65 lélek esett. A megcsonkított Magyarországon 1 km² területnek 96 lelket kell eltartania. Népsűrűség tekintetében az európai agrár államok közül csak Hollandia és Belgium előz meg bennünket, Franciaország, a kisbirtokok tipikus hazája, nagy tengerpartja, milliós városai és több kétszázézes tengerparti és ipari városa ellenére is csak 76-os népsűrűségével jóval mögöttünk marad. A monarchia feldarabolásával elvesztettük biztos felvevő- és szabad piacunkat. Ezek a tények és terméseink ingadozásai magyarázzák meg jórészt szegénységünket és ezzel azt is, hogy miért oly küzdelmes ma minden magyarnak az élete s hogy megcsonkítottságunk következtében a magyar mezőgazdaság és a magyar birtokos osztály mily súlyos feladatok elé állítatott.

Hazánk összterülete 16 millió kat. hold, a mezőgazdasági jellegű rész 13—14 millió hold. Lakosságunk 52%-a, 4-5 millió közvetlenül őstermeléssel foglalkozik, illetve abból él, 4 millió a másfoglalkozású. Földünk jó, klímánk szeszélyes, így nagyobbrészt gabonatermelésre vagyunk utalva, viszont a gabonatermelés igényel legkevesebb kézimunkát, pedig a magyar földnek 1-5—2 millió munkáskezet kellene foglalkoztatnia. A viszonylagosan több kézimunkát igénylő kapások közül a cukorrépatermelés világgpiacilag korlátozott, a kertgazdasági növények termelése nagy tőkét is igényel s az elhelyezés is bizonytalan. Ugyanez a helyzet a haszonállattartásnál és állathízlalásnál is. Ezeknek a nehézségeknek a magyar gazda tudatában volt és van. A háborús és forradalmi évek lezajlása után oly erős mértékben indult meg a haladás a belterjes gazdálkodás felé, mint azelőtt soha. A belterjes gazdálkodás felé való haladásnak kétségtelenül legerősebb indítéka volt

a rentabilitásra való törekvés, de nem utolsó helyen a magyar birtokos osztály nagy részének az a tiszteletreméltó elgondolása, hogy a közterhek viselésén kívül a magyar föld tulajdonosának vannak az egész magyarsággal, a magyar néppel szemben is kötelezettségei és ezek között első helyen áll a minél több munkaalkalom megteremtése, az arról való gondoskodás. A belterjes gazdálkodáshoz tőkére volt szükség. Az 1925—30. gazdasági évek a külső kereslet folytán jó gazdasági évek voltak. Erre az időre esnek a magyar mezőgazdaság legerősebb beruházásai, ezek az ú. n. traktor-láznak az évei. A nem elég óvatos gazdák közül ezek a jó évek vittek sokakat az adósságba, s az 1930 és 1931-ben váratlanul betört gazdasági válság folytán aztán a védettségre is. Az utolsó két esztendő gazdaságilag kétségtelenül némi javulást mutat. Azonban főbb terményeink árai még mindig világpiacon árok fölött mozognak, tehát erőszakoltak s így magukban hordják a bizonytalanság csiráit is.

Hogy ily nehéz helyzetben, ismerve mezőgazdasági népességünk gazdasági elmaradottságát, a magyar falu kulturális szükségleteinek hiányos voltát és a szociális helyzetben is mutatkozó sok-sok kívánnivalót, a földbirtokpolitikai kérdések és ezzel kapcsolatosan a föld-, illetve a birtokmegosztási kérdések az általános közfigyelem tárgyai lettek, érthető. Az a tény pedig, hogy az 5 holdon aluli törpegazdaságok száma 1,200.000, területe pedig csak 1,630.000 hold, az átlag tehát 1.5 hold alatt marad, az 5—10 holdas kisgazdaságok száma 204.000, területe 1,500.000 hold, az 1000 holdon felüli gazdaságok száma 1200 (az 1935-i összeírás szerint), területe pedig 4,700.000 hold, amelyből szántó azonban már csak 1,900.000 hold, elfeledtetve a közbeső 10—100 holdas kategóriák 235.000-es száma mellett annak 5,200.000 hold területét, a nagybirtokkal szemben nemcsak ellenszenvet váltott ki, hanem sokszor úgy tüntette fel, mint minden baj okozóját. Hogy a magyar birtokmegosztás nem egészséges, vitán felül áll. Tudatában volt és tudatában van ennek maga a birtokos osztály is, amelynek egyre fokozottabb mértékben kell átérezni a kötelezettséget: mindenkinek adni kenyeret és a lehetőség szerint minél jobb és minél több kenyeret, ami egyet jelent a belterjes gazdálkodással.

A NAGYBIRTOKOK KATEGÓRIÁJÁBAN különleges helyet foglalnak el az ú. n. célbirtokok. Ide azok a birtoktestek tartoznak, amelyeknek az állaga az állam felügyelete alatt áll és a kormányzat hozzájárulása nélkül állaguk meg sem változtatható, jövedelmük pedig az alapítólevélben körvonalazott, túlnyomórészt egyházkormányzati, kulturális, közművelődési, hitéleti és karitatív célokra fordítandó. Mivel e birtokok jövedelmei olyan közérdekű intézmények fönntartására, olyan, a közt érintő és terhelő feladatok teljesítésére varrnak rendelve, amely intézmények és feladatok, ha ezek nem volnának, a közösséget terhelnék, a maguk egészében tulajdonképpen a közösség érdekeit szolgálják és amikor azt szolgálják, a közösséget tehermentesítik. Ezek tulajdonosai leghelyesebben úgy foghatók fel, mint akik csak kezelői a birtoknak. Az ilyen célbirtokokkal szemben a nemzet egyeteme is, a rendeltetési cél révén a közelebből érintett társadalmi réteg is jögo-

san állít fel kettős követelményt. Ezek egyike a szociális követelmény. A másik nem kevésbé fontos, hogy a birtokjövedelem teljes egészében a rendeltetési cél szolgálatába állíttassák, ezt nevezhetjük kulturális követelménynek.

A világ szeme az e kategóriába tartozó birtokokat figyeli legélesebben, éppen a közösség céljait és érdekeit szolgáló rendeltetése miatt. Ezeknek a birtokoknak a kétféle szociális és kulturális teljesítménye egymással csak a legritkábban haladhat párhuzamosan. Ha a szociális — nevezzük belső teljesítménynek—intenzívebb, ez rendszeren a kulturális, nevezzük külső teljesítménynek — a rovására megy és fordítva. A szociális teljesítmény — népeltartóképeség, munkaalkalomadás, munkások javadalmazása — bent a birtokon, a gazdasági üzemben folyik le a külvilág által alig észrevehető és értékelhető módon. A külvilág megfigyelési körébe rendszeren és szembetűnően csak a külső teljesítmény esik, ami aztán sokszor helytelen következtetésekre s az igazságnak nem mindig megfelelő megítélésekre vezet. Az igazságos megítélések kialakításához és a helyes következtetésekhez ismerni kell a birtok mindkét irányú teljesítményét. A szociális irányú, a belső teljesítmény megismerése azonban föltételezi a birtok csaknem teljes üzemi berendezésének ismeretét.

Az alábbiakban egy nagyobb terjedelmű célbirtoknak előbb népeltartási, tehát szociális szempontú berendezését és belső teljesítményét, azután pedig külső, kulturális irányú teljesítményét kívánom ismertetni. Számokat, adatokat fogok közölni minden érzelmi vagy vitatkozó megjegyzés nélkül. Beszéljenek a számok és adják meg a legrealisabb képet.

A birtok a magyar ciszterci tanítórend, röviden a zirci apátság előszállás! uradalma. A birtok vezetésében több mint 20 éve veszek aktív részt, 14 éve önálló vezetője vagyok, a közlendőket tehát az életből veszem. A birtok Fejér megye délkeleti, Tolnával határos szélén fekszik. Észak-déli irányban hosszában átszeli a Székesfehérvár—paksi vasútvonal. Az északi határhoz a dunapentelei, a délihez a dunaföldvári hajóállomás 9—10 km távolságra van, tehát ha kissé távol is, de a víziút is rendelkezésre áll. Az uradalom területe 30.000 k. hold, melyből szántó 21.500, homoki legelő 5000 hold, gyöngye rétterület 1500 hold, 1500 hold pedig futóhomokon létesített akácerdő, a többi kert, szőlő, nádas és földadó alá nem eső terület. A talaj a termékeny fejtérmei fekete homoktól a terméketlen futóhomokig váltakozik, összetételében uralkodó a homok, tehát sok esőt kíván. Ezzel szemben éghajlata a Duna-Tisza között jellemző, szárazságra hajló, szélsőséges klíma. Az uradalom 2 község határában fekszik. Az anyaközséget, Hercegfalvát az apátság alapította 1814-ben a birtok közepén részint a Bakonyból való áttelepítéssel, részint a közeli környékből való letelepítéssel. Az első település 100—120 családból állt. Egy-egy család 30—32 holdas telket kapott. Ezek a családok alkotják a mai 6000 lakosú község magvát. Az 1830—40-es években a birtok széléin az apátság négy helyen ú. n. zsellér-munkástelepet létesített, 40—70 családdal. Minden család kapott házhelyet és 1—1 holdas belsőséget. Három ilyen munkástelepből és az uradalom déli feléből alakult meg

1928-ban Előszállás nagyközség. Lakosainak száma 3800. Egyik község sem eszmei község, vezetősége az uradalomtól teljesen független kispapokból áll. Mindkét községben van plébánia, ezeknek nemcsak kegyura, hanem fönntartója is az apátság, plébánosok is, káplánok is rendtagok.

A birtokreform során házhelyekre 780 család részére leadott az apátság 240 kat. holdat. Ennek a területnek közel fele be van építve. Az 1924-es VII. t.-c. ú. n. novella alapján kishaszonbérletekre leadtunk 1600 kat. holdat, 1935-ben pedig teljesen saját kezdeményezésre a fiatal családok számára további 220 holdat. Az összes így leadott terület 2060 kat. hold, nagyjából szántó. A birtok többi része saját kezelésben van, a mezőgazdasági rész területe 26.500 kat. hold, amelyből szántó 20.000 hold. Az uradalom központi vezetése két rendtag kezében van, akik okleveles középiskolai tanárok és okleveles gazdák. Az uradalom önálló gazdasági kerületre oszlik, mindegyik kerület élén egy-egy okleveles civil gazdatiszttal. A gazdatiszti kar a szintén okleveles segédtisztakkal és teljesen uradalmi állatorvossal 21 tagból áll. A gazdatiszti állás nyugdíjas, 35 évi szolgálat után a teljes nyugdíj évi 5400 P. Tiszti fizetés kombinált, készpénz és természetbeniek, de ez utóbbiak tehermentesítés nélkül.

1. A 21 tagból álló tisztikarnak készpénzben kifizettünk 1937-ben 43.627 P-t, a kiadott naturáliák értéke uradalmi folyó áron értékelve 54.215 P, összesen tehát 97.842 P-t. Tizenkét tisztii nyugdíjasnak kifizettünk 22.734 P-t. összesen a tisztii személyzetnek 120.576 pengőt.

2. Az állandó éves alkalmazottak ú. n. konvenciók cselédek száma ma 1243, közöttük 52 iparossal. Az egészségkonvenciók létszáma 965, a többi fél- és háromnegyedkonvenciók. A cselédség létszáma a családtagokkal együtt 4023. A mindennapi iskolaköteles gyermekek száma 545, az ismétlősöké 256. Egy közseléd évi konvenciója 50 P készpénz, 600 kg búza, 800 kg rozs, 400 kg árpa, 2400 m² tengeriföld és kert, két tehermentesítés, két anyasertés és ennek szaporulatai tartása, 16 kg kőszén, lakás, tüzelő, orvos és gyógyszer. Három gyermek felül minden további gyermekekre kapnak még 100 kg vegyes gabonát és minden gyerek után 20 P szülési segélyt. Harmincéves szolgálat után kapnak kegydíjat, ma a kegydíjasok száma 108. A cselédség tehermentesítésének a száma ma 1522, sertésállományának a száma pedig 4700.

A cselédségre 1937-ben kifizetett az uradalom készpénzben 136.292 pengőt, a természetben kiadottak értéke 895.831 pengő volt; összesen tehát 1.032.123 pengő. Egy cselédre esik 830 P. Egy teljes fizetésű cseléd évi járandóságának uradalmi értéke 923, ebből az általános költség, lakás, tüzelő, orvos, patika 160—200 pengő között mozog, a cseléd kézhez kap 730—770 pengő körüli értéket. Ha az eltartottakra is vonatkoztatjuk a fenti összeget, egy eltartottra 260 pengő esik.

3. A munkásság második csoportját alkotja az aratók, ezek száma 660, mind meglévő családfenntartó, kaszár férfi. Hercegfalva és Előszállás egy-két holdas törpebirtokosaiból kerülnek ki, ők végzik az uradalom egész évi gazdasági gyalogmunkáit. Le vannak szerződve minden munkára. 1937-ben az aratóknak kifizetett az uradalom napszám-és akkordmunkáért, t. i. az őszi munkák nagyobb részét akkordban végzik, 69.500 pengőt. A kiadott naturáliák értéke pedig 270.474 pengő volt, összesen tehát 339.974 pengő értéket. Egy-egy aratómunkás átlagos évi keresete 515 P volt. Itt nincs értékelve a téli részes favágási keresetük, melynek révén megkeresik a szükséges tüzelőt.

4. Ismeretes, hogy a mezőgazdaságban egyes időszakokban munkatorlódás áll elő és az annál nagyobb, minél többféle a kapások termelése. Az uradalom, hogy a munkatorlódás idején is el tudja minden munkát végezni, ilyenkor idegen munkásokat is kénytelen alkalmazni. Ezek kétfélék. Egyik rész hat hónapra szerződik, májustól október végéig, számuk 220, Heves és Borsod megyékből valók. Ezeknek készpénzben kifizettünk

42.933 pengőt, naturáliákban kiadtunk 24.312 pengőt, összesen 67.245 pengőt. Egy-egy ilyen munkás átlagos keresete 310—320 P volt. Ebből haza tudott vinni 160—220 pengőt. Az idegen munkások második csoportját cukorrépa munkásoknak nevezhetnénk. Csaknem kizárólag a cukorrépa tavaszi munkáinak elvégzésére, kapálás, egyelés és az őszi szedési munkára vannak fogadva és szerződve. Számuk tavasszal 500 volt, ősszel 320. Munkaidejük a tavaszi munkáknál 6, esetleg 7 hét, az őszi idényben 5, esetleg 6 hét. Kifizettünk nekik készpénzben 35.500 pengőt, a naturáliák értéke pedig 19.129 pengő volt, összesen tehát 54.629 pengő. Ezek a munkások serdülő fiúkból, 16—19 éves lányokból, vagy gyámoltalanabb idősebbekből kerülnek ki. Egy-egynek keresete volt egy-egy időszakban 60—65 pengő, amiből haza tudott vinni 40—42 pengőt.

A fősorolt összes foglalkoztatottak létszáma 3079. A részint készpénzben kiadottak, részint természetbeniek értéke 1,666.000 P. Teljesség kedvéért megemlíthetjük, bár már inkább a kulturális teljesítményekhez tartozik, hogy 11 gazdasági kerületben az uradalom fönntart államsegély nélkül 12 elemi iskolát. A IV. osztályig az iskolai könyveket is az uradalom adja. Iskolákra 1937-ben kiadtunk 37.954 pengőt. A két plébánia évi fönntartást terhe pedig 15.600 pengő.

A mezőgazdasági munkák természetéhez tartozik, hogy nem nyújt egyenletes foglalkoztatást. Ha azt nyújtana, a mezőgazdasági munkáskérdéssel országosan sem volna semmi baj és nagyon egyszerűen el volna dönthető az a sokat vitatott kérdés, hogy a kis vagy a nagyüzem képes-e több családot eltartani. Így azonban a népeltartóképeség megítélésénél következtetésekre vagyunk utalva. Még a legigazságosabb alapnak tartom részemről az azonos életviszonyúak évi keresetét venni alapul. Egy cseléd és munkáscsalád évi keresete országos átlagban 700—800 pengő között mozog. Ha a 750 pengős átlagot vesszük alapul, az előszállási uradalom mai berendezettsége mellett 2000 gazdasági munkáscsaládnak és 45 tisztviselőcsaládnak ad munkaalkalmat és teljes megélhetési lehetőséget.

Az egyes munkáskategóriáknál általam közölt számadatok a gazdasági üzemeknek csak a kézi munkaerőire vonatkoztak, úgyhogy nevezhetjük ezeket röviden munkabéreknek. Összegezve a fentieket, az előszállási uradalom egy évben munkabérekre kifizetett 1,666.000 pengőt. A 26.500 kat. hold mezőgazdasági terület egy kat. holdjára esik ebből 63 pengő. Közgazdasági íróink és üzemstatisztikusaink szerint az ország összmezőgazdasági üzemének egy kat. holdjára eső munkabér 36-4 pengő, az 1000 holdnál nagyobb ú. n. nagyüzemek kat. holdjára eső munkabér pedig 51 pengő. Mi tehát az első országos átlagnál 27 pengővel — 75%-kal — a második országos átlagnál 12 pengővel — 23%-kal — magasabb munkabért fizetünk ki holdanként. Darányi Kálmán győri beszédéből értesültünk, hogy az 1936/37. gazdasági évben a magyar mezőgazdaság összbruttó hozama 1450 millió volt. Egy kat. holdra eső bruttó hozam tehát 100 P. Nálunk a kat. holdra eső munkabér 63 P volt, szántóra vonatkoztatva pedig 83 P. Ugyancsak üzemstatisztikusaink és közgazdasági íróink az egy kat. holdra eső egyéb rezsiköltséget közepes intenzitású gazdálkodás mellett azonosnak veszik az 1 holdra eső munkabérrel. Ha ezeket a számokat mint olyanokat fogadjuk el, amelyek legjobban megközelítik a valóságot, következik, hogy nálunk az egy holdra eső összes rezi

126 P körül mozog, tehát maga a rezi 26 pengővel, 26%-kal haladja meg a mezőgazdaság átlagos holdankénti bruttó hozamát. Viszont ha az egy holdra eső rezi már maga nagyobb az országos átlagban vett holdankénti bruttó hozamnál, világos, hogy a bruttó hozamnak is s a nettó hozamnak is még jelentősen nagyobbak kell ennél lennie.

A közölt adatok egyik csoportjához még. egy megjegyzést kell fűznöm. Hoz a cselédkonvenció. Csaknem egyedülálló nagyobb uradalom vagyunk az országban, ahol a közselédnek 2 tehéntartása és 2400 □-Öl földjándósága van. Tudatában vagyunk annak, hogy ezek a belterjes gazdasági üzemvezetéssel nehezen férnek meg, arra súlyos teherként nehezednek, de ennek fönntartásához mégis ragaszkodunk, és pedig nem üzemi, hanem erkölcsi szempontból. Valljuk azt, hogy a gazdasághoz csak a férfi szegődik le cselédnek, a gazdaság számára egyedül ő köti le munkaerejét és idejét, a gazdaságnak tehát csak ezzel van joga rendelkezni s szabadon kell hagynia a családtagoknak, így elsősorban a feleségnek idejét is, munkaerejét is. A gazdaság vezetőjének azonban vigyáznia, illetve gondolnia kell arra is, hogy a cseléd felesége otthonában találjon elegendő elfoglaltságot a gyerekek nevelésére, azokról és a férjéről való gondoskodáson kívül is. És erre a leghelyesebb mód az, ha alkalmat adunk a cselédasszonynak arra, hogy odahaza önmagának és családjának ő is gazdálkodjék. A 2 tehén és 5—6 darab sertés gondozása, a 2 m. hold föld kézi ápolási munkájának elvégzése ad neki elegendő munkát, de emellett még nyugodtan elvégezheti a házi dolgokat is. Igaz, hogy úgy módon a kisgazdasági üzemek egész raja alakul ki egy nagy üzem keretén belül, aminek meglehetnek és meg is vannak a nagy üzemre hátrányos hatásai, viszont nagy előnyei: a cselédcsaládok között az erkölcsi eltévelyedések lehető kiküszöbölése, a cselédcsaládok helyhez kötése, őscselédcsaládtípusok kitermelése, a cseléd megelégedettsége, a munkaadóhoz való erősebb ragaszkodása s saját gazdálkodásuk révén a cselédcsaládok vagyoni megerősödése és így a cselédállapotból átmenetei a törpe-, sőt sokszor a kisbirtokos állapotba. Tény az, hogy az uradalom közelségében eladásra kerülő parcellák 50%-át a mi cselédségünk vásárolja meg, s amikor kegydíjas sorba kerül, mind-egyiknek megvan a saját kis háza kerttel együtt és hozzá még 2—3 hold, olykor-olykor még 10—15 hold föld is.

Térjünk át az előszállást uradalom külső kulturális és közművelődési teljesítményének vázlatos ismertetésére.

A ciszterci rend gazdasági kormányzatának központja Zircen van. A rend minden vagyonára, helyesebben annak minden jövedelmére vonatkozólag az alapítólevél keretén belül a korlátlan rendelkezési jog a zirci apát urat, mint a rend fejét illeti meg. A vagyonállag a kultuskormány felügyelete alatt áll, amely állag a kormány engedélye nélkül nem csökkenthető, tehát folyó kiadásokra nem használható fel.

A rend fönntart 5 gimnáziumot 45 osztállyal. Az ezekben beírt tanulók létszáma 2710. Kegyura a rend 21 plébániának. Ezek közül 15-ön a lelkészi teendőket rendtagok látják el, 6 plébánián világi

papok. A rendi plébániákon a hívek száma 48.343. Fönntart a rend államsegély nélkül 14 elemi iskolát civil tanítókkal, mint kegyúr további 15 elemi iskolánál visel különféle fönntartási terhet. Fönntart egy hittudományi főiskolát Zircen és egy hittudományi főiskolával kapcsolatos tanárképzőintézetet Pesten és egy oblátus intézményt Budán. A rend tagjainak a száma ma 201, illetve az oblátusokkal együtt 215.

A központi gazdasági kormányzatot az évi költségvetés elkészítésénél a következő szempontok vezetik:

a) az egyes birtoktestek, ill. üzemek a rend, ill. a rendi intézmények fönntartásához kötelesek beszolgáltatni annyit, amennyit bérleti alapon ezek után kapna a rend;

b) ezekből elsősorban az iskolák, plébániák és intézmények korszerű fönntartásához szükséges összeg hasíttatik ki;

c) a fönntmaradó rész a rendi kormányzat vitelére, a rendtagok eltartására, szóval a rend fönntartására irányoztatik elő;

d) az esetleg még mindig fennmaradó rész kisebb jelentőségű belső beruházásra megy, esetleg tartalékoltatik rosszabb évekre.

Az egyes gazdasági üzemek a rájuk bérleti alapon kivetett összegben felül esetleg jelentkező jövedelemtöbbletet előzetes bejelentés és elszámolási kötelezettség mellett az üzem belterjessé tételére használhatják föl, szóval beruházásra fordíthatják. Az üzemek élén mindenütt okleveles gazda rendtagok állnak.

Az előszállási uradalmat pénzügyi szempontból a központi kormányzat bérleti alapon holdanként no kg búzabérre értékeli. Ez az értékelés meg is felel a fej érmegyei nagybirtok bérleti viszonyainak. Jelent ez évenként 330 vágón búzát, a mai 20 pengős áron értékelve 660.000 pengőt, 13 pengős búzaalapon 429.000 pengőt jelentett. Ez az évenként beadandó összeg. Az utolsó 10 évben a rend évi fönntartási költségeihez az előszállási uradalom által beszolgáltatott évi összeg tényleg 550.000 és 750.000 pengő között mozgott. A 10 év alatt beszolgáltatott a zirci központba 6,401.000 pengőt, az évi átlag 640.000 pengő. Mivel Előszállás a ciszterci rend legjelentősebb gazdasági üzeme, a rend apát ura abból indulva ki, hogy a rend nagyobb problémái megoldásánál pénzügyi szempontból a döntő szerepe a legnagyobb üzemnek kell hogy legyen, a fönnti szükségleten felül az uradalomban jelentkező összeget mindig az üzemben hagyta, úgyhogy Előszállás mindig elegendő forgótőkével rendelkezett; így egyrészt üzemileg meg tudott erősödni, másrészt amikor Előszállás üzemvezetője látta, hogy a forgótökeből bizonyos részek az üzem menetének veszélyeztetése nélkül kiszakíthatók, ismeretében lévén mindig a megoldandó problémáknak, jelentkezett és megtette az aktuális problémák pénzügyi megoldására vonatkozó javaslatát. Az utolsó 10 év alatt a ciszterci rend által megoldott problémák pénzügyi részét maga az előszállási uradalom vállalta és hiánytalanul teljesítette is.

Ezek a problémák közismertek; pénzügyileg a következő összeget jelentették:

1. 1928/29-ben a budai Szent Imre herceg-úti gimnázium megépítésére Előszállás kifizetett 1,508.620-66 pengőt.

2. 1932-ben a megszállt területen elvesztett hontszántói birtokának pótlására megvette a Wimpfen-féle simontomyai 2000 holdas birtokot 700.000 pengőért, ezt 1933 és 34-ben beinstruálta 296.000 pengővel. Így Simontomya belekerült úgy ahogyan ma áll 996.000 pengőbe.

3. A budai gimnáziumunk tanári karának nem volt rendháza, bérépületben lakott. 1933-ban megvett az Ibrahim-utcában egy szanatóriumot 250.000 pengőért, ez átalakításokkal együtt 313.000 pengőbe került.

4. 1935/36-ban a pécsi gimnázium megépítéséhez járult hozzá 363.000 pengővel. Erre az építkezésre kénytelen volt a rend 600.000 pengős kölcsönt felvenni. Az építés közel 1 millióba került.

5. 1936-ban az uradalom Nagykarácsony pusztáján épített egy 1000 ember befogadására alkalmas templomot 50.000 pengőért.

6. 1937-ben Hercegfalva községben épített 2000—2500 lélek befogadására templomot 166.000 pengőért.

7. A folyó évben a Szent Imre herceg-úti templom építési és felszerelési költségeihez járult hozzá a 10.000 pengővel és az építés alatt lévő székesfehérvári gimnázium építési költségeihez fizetett ki 491.269 pengőt.

Ezek együttes összege 3,977.889.66, kerekén 4 millió pengő. Ha hozzá vesszük az ez idő alatt a rend fönntartására beszolgáltatót 6,401.000 pengőt, kitűnik, hogy az előszállást uradalom az utolsó 10 év alatt 10 millió pengővel, évenként tehát kerek egy millió pengővel állt a magyar kultúra, a magyar művelődés és a katolikus hitélet szolgálatába és ebből 6 millióval meglévő intézményeket tartott fenn, 3 millióval új intézményeket létesített, egy millióval pedig hibáján kívül elvesztett birtokállományát pótolta s ezt is a maga teljességében a magyar művelődés szolgálatába tudja állítani.

Hogy az uradalom mint gazdasági üzem ez alatt a 10 év alatt önmagában, tehát belsőleg is fejlődött, a fönti teljesítmények természetessé teszik. Fejlődött üzemileg csakúgy, mint szociális téren. Erre az időszakra esik az uradalom 64 km-es gazdasági vasúthálózata tekintélyes részének megépítése, állatállományának mennyiségi és minőségi fejlesztése, ami istállók, hizlaldák megépítését szükségessé tette, nemkülönben üzemi gépekkel — traktorok, takarmányelőkészítő gépek — intenzívebb ellátása. Gondoskodni kellett természetesen a megnövekedett cselédség számára új lakások megépítéséről és a régiek átalakításáról is.

Az egyházi birtokok kezelési módját illetőleg nagyon komoly oldalról is sokszor vitatott kérdés, vajjon a saját kezelési rendszernél nem volna-e sokkal helyesebb, a közösségre is, a javadalmasra is sokkal előnyösebb a bérleti alapon való kezelés. Anélkül hogy ehhez a kérdéshez érdemben hozzá akarnék szólni, reá kell mutatnom arra, hogy az előszállást uradalom bérleti alapon való kezelése mellett az a 4 millió pengő vagy legalább is azt megközelítő összeg, amit az uradalom az utolsó 10 évben új intézmények létesítésére fordított, a magyar katolikus közösség számára bizonyára elvesztett volna, ha magára a gazdasági üzem belső fejlesztésére fordítottakat figyelmen kívül hagyjuk is és a foglalkoztatott gazdasági cselédség és munkásság száma sem lett volna nagyobb és szociális helyzete sem lett volna jobb.

Közenivalóim végére jutottam. Bármennyire szerettem volna a kérdéssel az egész egyházi birtokokat felölelőleg foglalkozni, arra nem vállalkozhattam. Az egyházi nagyjavadalmak összterülete 736.000

kat. hold, ebből szántó 257.000, erdő pedig 261.000 hold. A kérdés csak induktív úton, az egyes javadalmak vagy javadalmi csoportok belső és külső teljesítményének megvizsgálásával volna megközelíthető. 105 javadalmasnál ily benső ügyek feldolgozása és megvizsgálása keresztülvihetetlen. Ezekhez a kérdésekhez kapásból hozzányúlni nem is lehet, nem is szabad. Az egyszerűbb, könnyebben járható, de biztosabb utat választottam, amikor csak egy szinten egyházi kézen lévő nagybirtok viszonyait tártam fel és ennek adataival igyekeztem bemutatni tényleges teljesítményét mind szociális népeltartási téren, tehát magának az üzemnek belső területén, mind az üzem kívül eső területen, vázolva a keresztény magyar kultúra, a magyar ifjúság nevelése, magyar művelődési intézmények létesítése és a katolikus hitélet érdekében kifejtett teljesítményét.

Hogy a belső, szociális irányú teljesítmény minden egyházi javadalomnál közel azonos, közismert, de erre elegendő biztosíték is a mindenkori javadalmak magasabb erkölcsi világa és fejlettebb szociális érzéke, hiszen mindegyik az evangéliumi tanok alapján áll. A külső teljesítménynél is csak kvantitatív, mennyiségi mértékben lehetnek eltérések. Nemzeti kultúránk megépítő je és fenntartója a mohácsi vészig az Egyház volt. A III. Károllyal és Mária Teréziával megindult ország-újraépítésnél ismét az egyháziak jártak az élen, elegendő hivatkoznom a XVIII. és XIX-ik század még mindig fennálló alkotásaira. A legújabb kor alkotásaiban a vezető szerepet a tőke vette át. De megváltozott a modern kor alkotásainak jellege is, előtérbe nyomult az üzleti szempont: templomok helyett szállodák, iskolák és kolostorok helyett áruházak és bárók épülnek. Az egyházi javadalmak, e változások ellenére, továbbra is a közösség érdekeit szolgálják, ha lassúbb tempóban s nem oly szembeszökően, mint a múltban.

Minden fenntartás nélkül tártam fel a ciszterci rend gazdasági és pénzügyi életének legbensőbb adatait. Ma, amikor az egyháziak kezén levő nagy javadalmak sok oldalon oly éles támadási felületet képeznek, a magyar katolicizmusnak is, vallom, az egész magyarságnak is csak javát és előnyét szolgálja az, ha tisztán, világosan látjuk a helyzetet. Az őszinte kép, a tárgyilagos szemlélet talán másokat is meggyőz arról, hogy ami jó és helyes az egész magyarság érdekeit nézve, nem lehet rossz és hibáztatható egyedül azért, mivel egyúttal nagybirtoktól s még hozzá egyházi birtoktól ered.¹

H. KOVÁCS GYULA

¹ A zirci apátság és uradalma a fenti hatalmas teljesítményeket a szerző úr, mint jószághatalmú munkájából, s a jelenlegi apát úr, Wemer Adolf legfőbb vezetése alatt érte el. Ezek a teljesítmények messze kimagasló, legmagasabb fokú eredmények s így belőlük alig vonhatók következtetések, sajnos, sem az egyházi, sem a világi nagybirtok átlagára. Bár elérhető volna, a végre megkezdett telepítések-től függetlenül is, hogy a nagybirtok követné a zirci-előzáró példát.

A szerk.